

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

Соціальна згуртованість громад на деокупованих територіях Сходу та Півдня України:

Результати другої хвилі фокус-групових дискусій у деокупованих громадах Харківської, Херсонської та Миколаївської областей

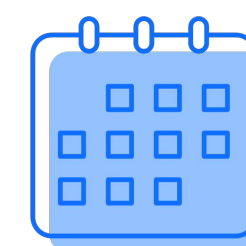
Школа
Політичної Аналітики
НаУКМА

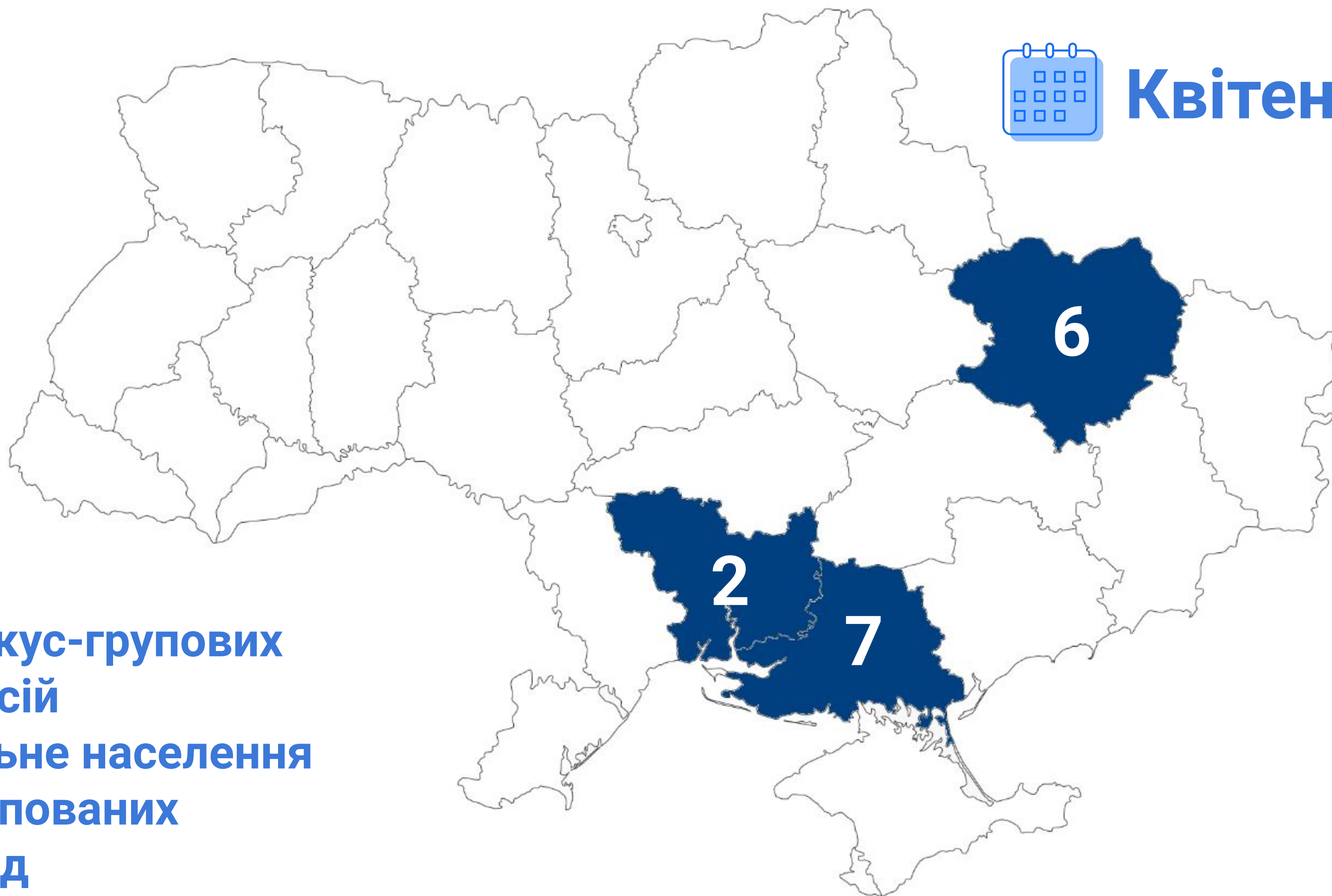
School
for Policy Analysis
NaUKMA

Дослідження проведено ГО «Школа політичної аналітики» за підтримки Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється Раєт в Україні. Зміст цієї публікації є винятковою відповідальністю Раєт та його партнерів і не обов'язково відображає погляди USAID або уряду США.

Методологія

Квітень 2024

- ✓ 15 фокус-групових дискусій
- ✓ Загальне населення деокупованих громад

Ключові потреби деокупованих громад

- **Безпека:** розмінування та наявність укриттів
- **Житлова та комунальна інфраструктура:**

«Нашому місту найбільше потрібна відбудова. І відповідно будуть повертатись люди додому, будуть відкриватись більше там магазинів, робочі місця».

- **Дороги:**

«Питання номер один – відрізок дороги від Музиківки до “круга”... Скоро до нас неможливо буде доїхати. Оцей відрізок відремонтувати – дуже нагально. Тому що швидка допомога не проїде. І автобуси теж».

- **Інфраструктура для дітей та молоді** (як для освіти, так і для дозвілля)

«...У нас зараз руки сковані. В мене мала дитина – я не можу її залишити вдома, піти десь на повний робочий день, не знаючи: чи дійдеш ти до роботи, що буде з дітьми...».

⇒ Питання дистанційної освіти, відсутність чи нестача укриттів у школах

Наслідки:

- відтік молодого населення з громад
- батьки не мають можливості працевлаштуватись, оскільки щоденно вимушені наглядати за дітьми вдома

- Відновлення економічної діяльності та працевлаштування. Для цього потрібні і розмінування, і створення освітньо-дозвіллевої інфраструктури

«Потрібно створювати робочі місця, де б люди змогли заробляти гроші, за що можливо було б утримати свої родини. На даний момент є важливим аспектом»

- **Доступ до послуг**, насамперед медичних та адміністративних

«Нема жодної аптеки. Щоб купити елементарні якісь ліки... треба проїхати 25 кілометрів. Маршрутки немає. Тобто найняти машину і поїхати в Снігурівку»

- **Психологічна допомога**, зокрема і для дітей.
- **Розважальні та культурні заходи**, що знизили б відчуття ізолюваності.
- **Пряма підтримка** для певних груп населення.

«Зараз гуманітарку дають тільки 75+ [вік]. А 60+? На роботу їх вже ніхто не візьме, а виживати ніяк. Це дуже велика проблема»."

Підтримка від влади

- **Позитивна оцінка дій держави** щодо оперативного відновлення та забезпечення діяльності:
 - критичної інфраструктури: електромереж, тепломереж та водоканалів
 - освітньої інфраструктури: шкіл та дитячих садків
 - лікарень
 - культурної інфраструктури, зокрема відновлення церков

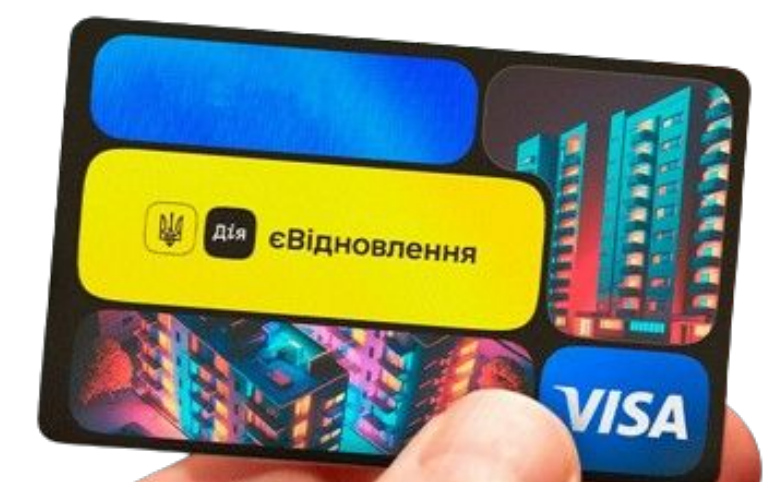
Проте: розуміння неможливості відновлення всієї необхідної інфраструктури, зважаючи на близькість до фронту.

- **Відновлення житлового фонду**

Переважно позитивно оцінюють допомогу держави щодо відновлення житла, зокрема в межах програм «єВідновлення» та «Пліч-о-пліч» (Херсонська обл.): допомога з матеріалами, компенсації, допомога спеціалістів.

Проблеми: затягнуті бюрократичні процеси, брак комунікації.

«Я хотів би подякувати нашим органам місцевого самоврядування за забиття вікон, наприклад. Були в нас і альпіністи, забивали досить оперативно все так, планомірно, приходили, ми за це не платили. І були в нас і ДСНСники, які приїжджали на лафетах, привозили матеріали і виконували ці роботи. Звісно, за це ми дуже вдячні. За виділення плівки, наприклад».

- **Робота комунальних служб**

Майже всі респонденти високо оцінюють оперативну роботу комунальних служб, зокрема забезпечення благоустрою, роботи тепломереж та водоканалів, вивозу сміття

«Комунальні служби вбирають – чисто в місті. Тепломережа – запустили опалення в будинки в найкоротші строки».

- **Адміністративні послуги та консультації**

Функціонування ЦНАПів та інших адміністративно-сервісних структур оцінюється як нормальне.

Проблеми: 1. В окремих громадах є брак комунікації з боку органів місцевої влади. 2. В окремих громадах не працює повний спектр таких структур порівняно з ситуацією до окупації.

“РАГС. Центр зайнятості не працює. Ну, щось іще не працює. Вони кажуть «цедесь шукайте – їдьте в Миколаїв».

- **Фінансова допомога для ВПО**

Переважно респонденти погоджуються з тим, що виплати для ВПО є помічними, хоча й недостатніми.

Проблема: брак контролю за присвоєнням статусу ВПО.

«Виплати від держави. Звичайно, підтримка є. Є. Не можна сказати, що її немає. Є. Але моя така думка, що вона недостатня. Дві тисячі виплачувати людині – це дуже-дуже мало. Якщо платити за житло, за комунальні послуги, то дві тисячі – це так, ні про що. Аби з голоду не померти».

- **Допомога з працевлаштуванням**

Поширеною серед респондентів була вимога налагодження процесу допомоги від держави або місцевої влади з працевлаштуванням.

- **Забезпечення паливними матеріалами**

Більшість респондентів акцентують на достатньому забезпеченні паливними матеріалами: палетами, твердим паливом, а також генераторами.

- **Безоплатне лікування та забезпечення медикаментами**

Значна частина учасників фокус-груп персонально відчувають підтримку держави щодо безоплатного лікування, зокрема мобільними бригадами лікарів, та безоплатного забезпечення медикаментами.

Проблема: відсутність необхідних спеціалістів.

«На сьогоднішній день у нас не всіх лікарів вистачає. Не вистачає певної кількості і педіатрів... Не всі спеціалісти присутні в лікарнях».

- **Освіта**

Позитивно оцінюють: створення безкоштовних онлайн-платформ для навчання, забезпечення школярів канцелярією та гаджетами, пільгові умови вступу до ЗВО абітурієнтам з деокупованих та прифронтових територій.

«Дуже багато платформ розроблених, платформ, додатків, на яких діти можуть працювати, і ми можемо працювати. І саме головне, що платні платформи стали безкоштовними. Я вважаю, що це дуже важливо. Діти отримують допомогу канцелярією, іншими шкільними приладдями».

- Переважно учасники говорили про **відкритість військових адміністрацій** до запитів мешканців громад та про позитивний досвід взаємодії

- **Задовільна швидкість вирішення проблем**

● *«Звертаємось ми до адміністрації. І звертаємось багато разів. І я вертався...Ми працювали разом для перейменування вулиць і наших площ. То це був постійний зв'язок з адміністрацією. І з главою адміністрації, і з культурним сектором його...Бо без їхньої участі, без їхньої підтримки наша культурна діяльність, бібліотеки, видавнича справа була б просто неможливою».*

Проте інформанти із Херсону заявляли, що лишились розчарованими процесом взаємодії з Херсонською міською військовою адміністрацією або через відсутність будь-якої комунікації щодо запитів мешканців міста, або з причини недостатності кількості допомоги.

Гуманітарна допомога

- Про громадські організації, як міжнародні, так і місцеві, найперше говорили в контексті гуманітарної допомоги.
- Домінувало **позитивне ставлення до активностей** таких організацій, звучали слова вдячності, а їхня діяльність переважно **оцінювалася як життєво необхідна.**

«Підтримкою нас балують. І фонди, і гуманітарка, і продуктова, і гігієна, і так, і спальними всіма речами... Зараз у всіх то все таке є... То генератори, то на водонапорну башню дали, то на лікарню, то на лікарню машину там дали, то асенізаторну машину дали. Так що допомога хороша від держави, від фондів міжнародних».

- Також згадували і про допомогу від приватних осіб та підприємців за різноманітними запитам.

Проблеми

- **Сфокусованість** програм допомоги **на окремих категоріях населення попри потреби у ній ширших категорій**

«Такі, як, наприклад, я, в мене одна дитина, дохід у мене невеликий, в мене вісім тисяч заробітна плата, так, і в чоловіка мінімальна заробітна плата. І ... таких багато, де одна дитина, дві дитини. Я, наприклад, жодної допомоги не отримувала».

- **Недостатньо чітка інформація** про те, хто і як може отримати допомогу, подекуди незрозумілість критеріїв її отримання

«... Червоний Хрест – я від нього допомоги Білозерці не бачу... Бо я є квартальна – ми всі повносили їм свої дані, персональні дані. Від паспорта, ідентифікаційного коду до всіх корочок, в кого які інвалідності. Просто позбирали всі дані – нічого не видавали».

- Сприйняття **розподілу** допомоги як **несправедливого**

«...допомога по сільському господарству. Отут я незадоволений. ... І коли я переглянув список – по Вайберу прийшов цей список – я подивився, як живуть ті люди. Вони нанімають робочих, є автомобілі, трактора і все, і вони стоять в списках, щоб їм надали допомогу на придбання там чи капельної, чи те ж насіння. Я вважаю, що необхідно створити – пройти обстеження кожного двору і як живе в дійсності людина».

Проблеми

- Роздача гуманітарної **допомоги, в якій немає потреби**

«Якщо грубо виражатися, то одноманітна гуманітарна допомога уже нікому не потрібна. Звісно, треба бути вдячними, що нам дають хоть щось, але якщо так брати, на ті самі гроші можна давати щось інше, більш різноманітне, напевно. Тому що взяти ті самі макарони, їх просто нема куди дівати, і це має свої наслідки. Воно все портиться, заводяться миші».

- Як альтернативу люди вбачають **цільову грошову допомогу** (наприклад, через ваучери), щоб кожен купував собі необхідне.

«Була гарна допомога, коли грошима ваучери закривали на продукти. Люди самі купували кому, що можна і потрібно. Оце було дуже добре... Це були була допомога через владу ООНівська».

- **Брак контролю над процесом роздачі** гуманітарної допомоги органами влади

«Я знаю факт такий, коли направляють продуктові набори ... вночі їх половиняють наближені до керівництва сільської ради. Коли знають люди, що має бути в наборі, а там виявляється не те зовсім, що отримували на всіх. Це дійсно така проблема існує і вона вже довгий час не вирішується...Найдорожчу гуманітарну допомогу забирають...і шматують її і маленькими частинками потім роздають, і те не всім».

Повернення до громад

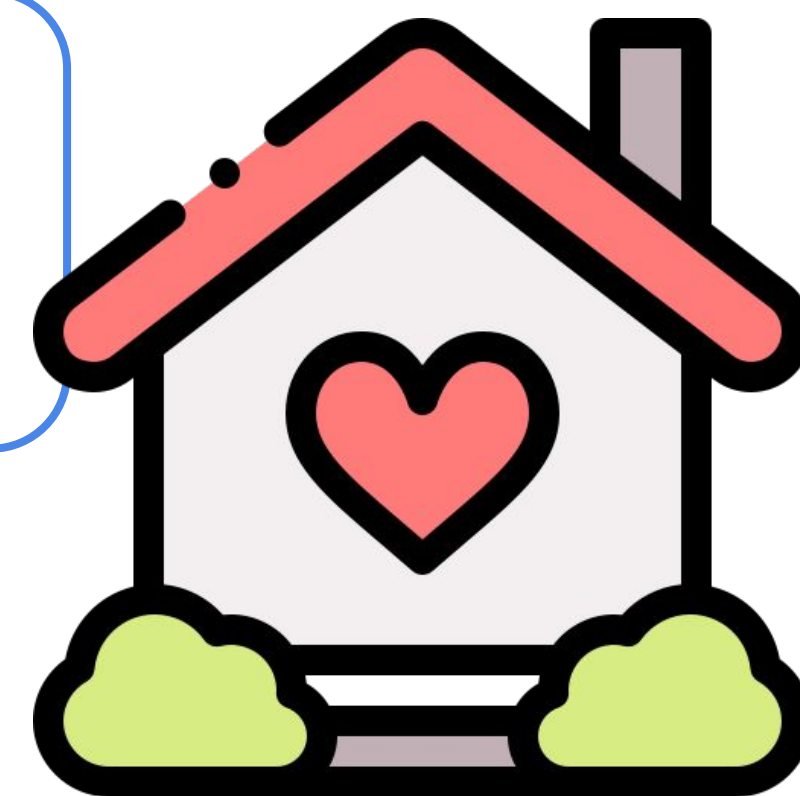

- За оцінками респондентів, **повернулось близько половини тих, хто виїжджав**.
- Повертаються переважно люди **передпенсійного та пенсійного віку**, молодь лишається в інших регіонах або за кордоном.
- До тих, хто виїхав, **переважає нейтральне або позитивне ставлення**. Говорили про збереження життя. Є розуміння, що **бути переміщеною особою – також нелегко** і приносить свої виклики.

«Я полгода был здесь. Не желаю никому испытать, побыть в оккупации... И упрекнуть человека, что он выехал, или обсуждать его действия у меня язык не поворачивается. Это дело лично каждого».

- Більшість респондентів вважає, що ті мешканці громад, які тимчасово виїхали, **можуть і повинні брати участь в житті громади**. Корисним може бути свіжий погляд людини з новим досвідом життя в іншому місці:

«Люди, які виїхали – це просто скарб для Херсону... Вони ж повернуться з іншою ментальністю, вони критичіше будуть дивитися на всі ті проблеми, до яких більшість херсонців, які ніколи не виїжджали, просто звикли».

Відновлення справедливості

Колабораційна діяльність

- **Визначення**: співпраця з ворогом, зрада своєї країни, передача чутливої інформації окупаційним військам.
- Мала різні прояви й різну мотивацію, але однаково **негативно сприймається** у деокупованих громадах.
- Основний **запит - побачити приклади притягнення до відповідальності**.
- При цьому, **згадок про судові процеси над колаборантами обмаль**. Це основний чинник появи відчуття несправедливості в громадян, які бачать безкарність колаборантів. Особливо якщо ці люди залишилися проживати у громаді.

Притягнення до відповідальності:

- Розгляд кожного випадку колаборації окремо (індивідуальний підхід).
- Звільнення від відповідальності працівників критичної інфраструктури.
- Окрім варіанту терміну ув'язнення, пропонували конфіскацію майна колаборантів або їхню примусову депортацію.
- Переважно, люди довіряють законам України і їхнє застосування задовольнило би громадський запит на справедливість.
- Мешканці деокупованих територій переважно не мають наміру брати у власні руки питання встановлення справедливості.
- Аби остаточно мінімізувати ризики самосуду, громадяни мають бачити активну роботу правоохоронних органів та судової системи.

Проблема люстрації

- Всі учасники фокус-груп погодились з необхідністю проведення люстрації осіб, які з метою власної вигоди йшли працювати на ворога під час окупації.
- **Індивідуальний підхід.**
- **Не справедливо позбавляти посад осіб, які підтримували життєдіяльність та комфорт** мешканців територіальної громади під час окупації, зокрема електриків, комунальників, працівників установ, що забезпечували вивіз сміття тощо.

«...дуже шкода електриків. Звичайних електриків, звичайних хлопців, завдяки яким було електропостачання. Для того, щоб не заплямувати честь та доблесть «Енергозбута», цих людей не відновили на роботи. Ось дуже шкода цих людей, тому що вони на той час своїм життям ризикували ради балаклійців».

Проблема люстрації

- Звучали думки, що **не справедливо позбавляти посад працівників низової та середньої ланки**, які продовжили працювати на своїх посадах під час окупації.
- Акцентували увагу на **вимушеності роботи під час окупації**, коли виконували мінімальні обов'язки, аби вижити.
- Необхідно володіти **достатньою кількістю доказів, аби довести, що людина добровільно йшла працювати** на ворога.
- Але **поширена і протилежна думка** щодо необхідності люструвати всіх, хто займав будь-які посади під час окупації – незалежно від професії особи, а також ланки, на якій вона перебувала. Важливою тут є саме оперативність покарання.

Проблема люстрації

Люстрація чиновників

Кожен, хто працював у окупаційних органах влади, мусить бути позбавлений права працювати в органах державної влади. Окрім цього, саме щодо чиновників були вимоги зробити люстрацію частиною жорсткішого кримінального покарання.

Люстрація лікарів

Недоречність люстрації лікарів – оскільки їхнім обов'язком було зберігати життя та здоров'я людей на окупованих територіях.

Але керівництво медичних установ має бути люстрованим.

«У мене знайомі лікарі зараз в Олешках на окупованій території, на лівому березі. Лікарі, які проукраїнські, позиція у них проукраїнська... Лікар – це така професія... Ця людина повинна лікувати і ворога... До лікарів якраз питань і немає»

Проблема люстрації

Люстрація вчителів

Дві позиції:

- Люструвати всіх вчителів, які працювали в школах під час окупації, оскільки незалежно від спрямування вони пропагували російську ідеологію.
- Проте переважала вимога індивідуального підходу. Люструвати тих, хто добровільно впроваджували російську програму, особливо – вчителів гуманітарних предметів. Не люструвати тих, які йшли працювати під примусом чи щоб забезпечити собі засоби для існування, або викладали технічні предмети; або деяких вчителів, які опікувались майном освітнього закладу.

«Жінка – вона вчителька, все життя проробила вчителькою. Їй також пропонували їти і працювати, викладати в школі. Ну, поки вона може, поки тримається. Не іде. Ну, хто знає, що буде далі. Ви розумієте, життя важливіше роботи, посади. Якщо їй уже буде так, що вже не зможе віднекуватись, виїхати вони не можуть зараз, їх нікуди не випускають, хіба що на Крим. З Криму далі їх ніхто не відпускає».

Варто зауважити, що щодо частини категорій (наприклад вчителів, керівників адміністрацій тощо) у чинному ККУ передбачено кримінальне покарання (с. 111-1).

Питання отримання російський паспортів

Ставлення до отримання російського паспорта різко **негативне**, коли йдеться про оцінку дій співгромадян. Однак в умовах тривалої окупації такий крок мешканців окупованих територій стає **цілком обґрунтованим для виживання, а отже не викликає засудження.**

**Ставлення до мешканців ТОТ
Донецької/Луганської областей та
Криму (окупованих з 2014 р.)**

Чинники ставлення:

- проросійські погляди / налаштування до України мешканців ТОТ
- особистий досвід учасників під час окупації
- особисті контакти та комунікація учасників

Учасники говорили про потребу розрізняти людей, не ставитись до всіх мешканців ТОТ однаково, враховувати індивідуальний вибір та дії.

«Это индивидуально ... у каждого человека свои причины ... Одному некуда ехать, другой не может покинуть по здоровью. Миллион причин, и в целом всех под одну, это неправильно».

«Хто мені поганого нічого не зробив – відношення нормальне. Люди є люди».

Негативне ставлення: проросійські погляди та ідеологічні позиції мешканців ТОТ, “пристосуванці”, “і нашим, і вашим”.

«Прикро лише ... за тих людей, яким все рівно, під яким прапором жити: під українським або російським ... ці люди є небезпечними для нас. Навіть не ті, які покинуть території, коли прийдуть Збройні сили, а ті, які залишаться. І від них можна очікувати буде все, що завгодно».

" «Вони жили там, вони получали зарплати руські, вони переходили границю – получали також в Україні якісь пособія, якісь дитячі, ті ж самі пенсії. ... ті, що знаходяться в Криму, і ті, що були на Донбасі, на Луганську – вони дуже негативно ставляться до нас ...».

«Вони були гірше бурятів... Це були ідейні ... вони були злючі, були жінки, і вони приходили, і кричали – ми вас ненавидимо ...».

Позитивно-нейтральне ставлення: особливо до тих, хто не може виїхати з окупації і вимушений там лишатись з різних причин; емпатія через особистий досвід окупації.

«Є ... люди, які живуть у Донецьку і Луганську, які ... чекають Україну, але просто не виїжджають: не хочуть домівку свою втратити, тому що це дуже важко, взяти ... свої речі і виїхати в нікуди. Це дуже тяжело! Вони можуть навіть взяти російський паспорт, вони можуть навіть працювати, але в душі вони можуть чекати Україну».

«Ми ... не відчували цієї війни, яка була почата у 2014 році ... це було десь там. Воно нас не стосувалося ... Але зараз, коли вони вже прийшли на наші території, воно якось доторкнулось ... до нас. І вже якісь співчуття тим людям, які жили».

Позиції респондентів щодо **мобілізованих до армії РФ** розділились:

- колаборанти і зрадники

- негативний досвід під час окупації

«Они грабили, загружали машины и отправляли к себе в Лугандонию свою вот это вот из магазинов, «Новой Почты»...».

- інформація про добровільність з фінансових або ідеологічних мотивів

«Я знаю від родичів, які проживають там ... говорять про те, що деякі громадяни добровільно пішли в їхню армію ... найвищий прояв колабораціонізму. Як можна піти проти своїх же?! Я кажу: «А чого вони туди пішли?» – «За гроші».

- примусово мобілізовані, жертви обставин

- відмова може коштувати їм власного або життя близьких

«Ми ж не знаємо їхніх обставин теж ... Якщо пішов, ну, бистренько здайся. Перейди. Або там ховайся так, щоб тебе ніколи не знайшли».

- жертви багаторічної ворожої пропаганди, які не можуть тверезо оцінювати ситуацію.

Отже: потрібен **індивідуальний підхід** при визначенні відповідальності цих “військових злочинців”, аби з’ясувати особисті обставини і мотивацію приєднання до армії РФ.

Обмеження виборчих прав

Думки учасників фокус-груп розділились:

- виборче право можна і треба обмежувати через кількість шкоди, яку люди, що співпрацювали з ворогом, завдали своїми діями, а також те, якої шкоди вони можуть завдати на майбутніх виборах, маючи певний вплив на голосуванні.

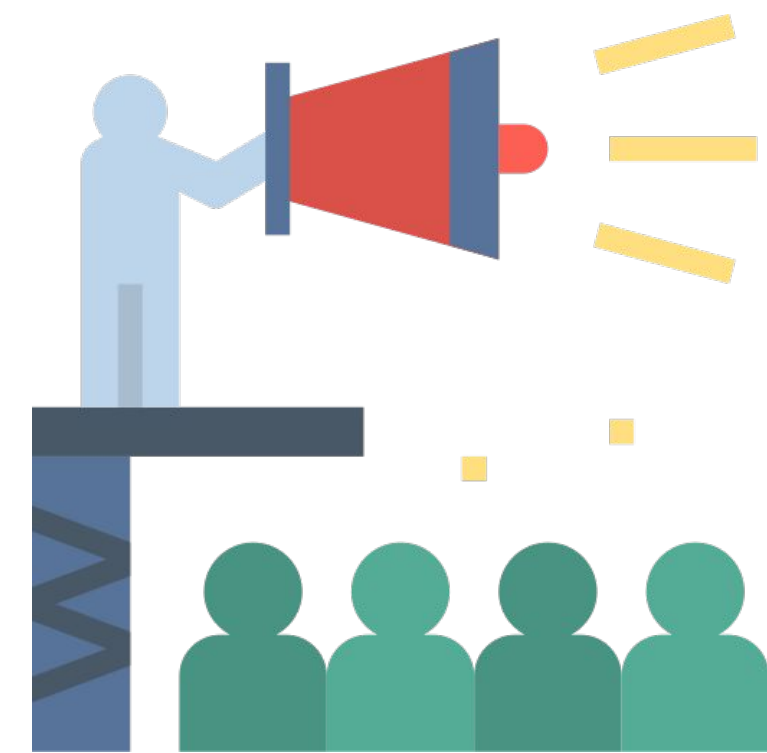
«Это должно относиться только к людям, которые были связаны с властью ... дворники, те же газовщики и электрики, если они работали, они ведь все равно делали все для города ... Отстранить для участия в голосовании – это должны быть только люди, которые были связаны с властью и потом перешли, имея свои властные полномочия, на сотрудничество с оккупантами ...».

- жодна людина за жодних обставин не повинна бути позбавлена виборчого права, адже це порушення законодавства та недотримання базових демократичних цінностей

«Конституції України ми дотримуватися повинні ... Тут уже ми не зможемо піти проти закону і проти, дійсно, Конституції».

Життя під окупацією – інформаційний вплив

- **Росіяни ізолювали місцеве населення від українських інформаційних ресурсів** шляхом придушення зв'язку або відключення електроенергії. Натомість роздавали газети та листівки.
- Проте за бажання **люди знаходили можливості отримати інформацію**.
- **Найгірше обізнаними були люди старшого віку**, які не вміють користуватися сучасними технологіями. Наприклад, на них значно впливали безпосередні розмови з окупантами, які навіть іноді викликали співчуття:

«І в нас бабушки, самі пенсіонери, які дуже часто любили сидіть на лавочках, коли ходили руські хлопці. Є такі, які давили на жалість, приходили, їсти просили. Є такі, які дійсно, було їм по 19-ть років, і вони могли розплакатися, бо їх відправили, а там лишилася дружина. І ці бабушки наскільки вірили, що ці, що вони не винні, що вони їх заставили, що вони не знали взагалі, куди вони ідуть.»

- **Найпопулярніші** джерела інформації в окупації: **українські телеграм-канали**. Знайшовши інтернет, люди завантажували новини у стрічці, щоб згодом прочитати.
- Важливі для обходу російського блокування VPN-сервіси, особливо хороші, які є платними.

«Не всі можуть, гарні ВіПіЕни – ті, які платні. І безкоштовні ВіПіЕни не можуть забезпечити доступ потрібний такий, в повному обсязі. Для навчання дітям, для роботи людям... Хтось проплатив ВіПіЕн для Херсона. І це був для нас як ковток повітря. Ми змогли спілкуватися, ми змогли працювати... І от якби можна було так зробити для людей з лівого берега, щоб вони мали змогу отримувати інформацію нашу».

В оцінці учасниками ефективності російської пропаганди є розбіжності між регіонами.

- **Миколаївщина та Херсонщина:** незначний вплив. Також ефективність пропаганди залежала від політичних поглядів людини.

• *«[В місті X] набагато більше людей піддалося б пропаганді їх, тому що тут люди трішки з іншим мировоззренням, і трішки по-іншому мислять. У Херсоні більш такі люди, як на мій погляд, патріоти, тому на нас воно, ну, не дуже сильно сказалося.» - Херсонська обл.*

“Якщо у людини не було мізків до окупації, то вони і не появились і під час. Якщо у неї не було під час, то вони і не появились після деокупації.”

- **Харківщина:** дотепер дуже сильний вплив російської пропаганди. Дехто навіть категорично стверджував, що Україна програла інформаційну війну, починаючи з 2014 року

«Пропаганда была очень серьезная. А результат ее – это открытые выборы, и сколько голосовало за «Партию Регионов», вот вам результаты российской пропаганды. Она никуда не делась, она есть, еще похлеще стала. Просто уже многие столкнулись у нас именно с этой проблемой, в оккупации увидели реально «русский мир». а до некоторых до сих пор не доходит. Даже у меня соседка одна мне буквально два дня назад сказала: “Я до сих пор ем русскую гуманитарку, от Украины мне ничего не надо».

ШКОЛА ПОЛІТИЧНОЇ АНАЛІТИКИ
– РОБИМО ПОЛІТИКУ ДОКАЗОВОЮ

Школа
Політичної Аналітики
НаУКМА

School
for Policy Analysis
NaUKMA